

УДК: 792.028.4(477.83/.86)(477)''18'' Дон Жуан

ЛЕГЕНДА ПРО ДОН ЖУАНА У ТЕАТРАХ ГАЛИЧИНИ НА ПОЧАТКУ ХІХ СТОЛІТТЯ

Надія ТЕРЕЩУК

*Кафедра театрознавства та акторської майстерності
Львівський національний університет ім. І. Франка
вул. Валова, 18, Львів, Україна, 79000
тел.: 8 032 296 41 97, e-mail: kafteatr@franko.lviv.ua*

Досліджено історію розвитку легенди про Дон Жуана на сценах Галичини впродовж перших десятиліть ХІХ століття у контексті східноєвропейського театрального процесу.

Ключові слова: Дон Жуан, Педрілло, Я.-Н. Камінський, Ш. Неджельський, Мольєр, Т. Корнель, А. Кремері.

На початку ХІХ століття образ Дон Жуана продовжує фігурувати на сценах Львова. Ян Міхалік у дослідженні “Dramat Obscy w Polsce 1765–1965 r. Przedstawienia-Druki-Egzemplarze” подав дату показу першої у новому столітті вистави: 11 липня 1814 року. Жодних інших відомостей про постановку ми не маємо.

Хто і з якою метою здійснив цю постановку? Звідки походить сама п’єса і хто її автор? Яке місце у театральному світі Галичини І половини ХІХ століття займав твір про легендарного севільського свавільника? Через скупі відомості джерельної бази, спричинені не лише двохсотлітнім відрізком історичного часу, а й тривалим несерйозним ставленням до подій у світі театрального мистецтва його сучасниками, віднайдений на сьогодні матеріал дає нам можливість швидше ставити припущення, аніж стверджувати факти.

У відповідь на питання який театральний колектив здійснив постанову 11 липня 1814 року у Львові можна припустити, що це була трупа польського антрепренера Яна Непомуцена Камінського, яка цього року перебувала у місті. Адже з 1809 року, відколи Я.-Н. Камінський осів у столиці Галичини, його трупа працювала у приміщенні міського театру (колишнього Францисканського костелу) за умовою двох показів на тиждень та сплатою однієї третьої доходу трупи у руки австрійського антрепренера [16, с. 60] Франца Генріха Булли. Припускати, а не стверджувати даний факт нас змушує досить поширене і звичне на той час явище гастролей різноманітних театральних труп – чи то стаціонарних, чи мандрівних. 11 липня 1814 року показ “Дон Жуана” у Львові міг відбутись в рамках будь-якої приїжджої театральної трупи.

Якщо схилитись на користь колективу Я.-Н. Камінського, то перші письмові згадки про Дон Жуана у його трупі датуються пізнішим 1819 роком і підтверджують, що п’єса існувала в репертуарі з давніших часів: перелічуючи новинки репертуару – драми, опери, комедії і т. д. Кароль Естрайхер, автор багатотомної праці “Teatra w Polsce”, поміщає п’єсу “Don Juan” (не вказавши автора) до переліку творів,

що вже давно присутні у репертуарі трупи [6, с. 100]. Як давно – ми не знаємо, однак важливим фактом у даному питанні для нас постає показ п'єси “Дон Жуан” 15 березня 1813 року у Кракові, здійснений театральним колективом під дирекцією Каспера Камінського¹ – кровного родича Я.-Н. Камінського [8, с. 287].

На початку XIX століття обоє братів Камінських разом створили мандрівний театр, який курсував західними та центральними українськими землями. У 1810 році, у Львові, їхні дороги розійшлися [8, с. 284]. Каспер Камінський та ще декілька акторів трупи, яких він очолив, подалися на певний час до Варшави, Ян-Непомуцен – назавжди залишився у Львові. У Варшаві Каспер Камінський пробув недовго, оскільки столичній публіці та критиці не прийшли до душі постанови його театру. Можливо, причиною провалу К. Камінського у Варшаві була порівняно невисока якість постанов, які просто не витримали конкуренції із добре вишколеним театром В. Богуславського. Після виїзду з Варшави Каспер Камінський кілька років мандрував зі своєю трупю більшими містами провінції, аж доки на початку 1813 року не приїхав до Кракова. Отримавши дозвіл від влади на показ театральних постанов, 15 березня він поставив п'єсу “Дон Жуан” невідомого автора.

Чи могла братерська та професійна спорідненість братів Камінських послужити на користь поширення п'єс про Дон Жуана в Галичині – не відомо. Ми навіть не знаємо чи був показ 1814 року у Львові прем'єрним. Цілком можливо, що п'єса про “Дон Жуана” існувала певний час у ще об'єднаній трупі Каспера та Яна-Непомуцена Камінських, а після розколу трупи помандрувала зі своїми антрепренерами у відповідні міста.

Яке походження п'єси “Дон Жуан”, поставленої у Львові 11 липня 1814 року?

Це питання підіймає у контексті нашого дослідження не лише тему авторства та перекладу, а й цілого шляху, який повинні були подолати на той час усі твори зарубіжних авторів, поставлені на сценах Галичини. Щодо авторства – ним не міг бути Мольєр, адже до 1847 року п'єсу “Дон Жуан, або Камінний гість” за оригінальним текстом Мольєра на сцені ніхто не ставив. З 1667 року, у Франції, як і по всій Європі, п'єса виконували у вигляді однойменної віршованої переробки драматурга Тома Корнеля [19, с. 19], що вже ап'іорі створювало непорозуміння для критика та історика театру, адже чимало антрепренерів, незважаючи на переробку, вписували у свої афіші ім'я Мольєра.

Перша постава “Дон Жуана”, як вважає Я. Міхалік, авторства Мольєра, на польській сцені в перекладі Войцеха Богуславського, відбулася у місті Вільно 1792 року [21, с. 76]. Скоріш за все, переклад В. Богуславського було зроблено з переробки Тома Корнеля, яку видавали за Мольєрові і яка раніше йшла французькою мовою, у Варшаві, за часів правління короля Августа II (1670–1733) [25, с. 46]. Однак, Т. Корнелю також не могло належати авторство п'єси, поставленої на львівській сцені 1814 року. У переліку дійових осіб львівської постанови фігурує нове ім'я слуги Дон Жуана – Педрілло [6, с. 117] і саме воно стає ключовим моментом нашого пошуку. Педрілло не належить до персонажів п'єси Мольєра “Дон Жуан або Камінний бенкет”, – у Мольєра слуг звать Сганарель, Лавіолет і Раготен [23]. У п'єсі Тома Корнеля “Дон Жуан, або Камінний гість” ролі слуг відведені Сганарелю та Раме (камердинер) [5]. У переробках сюжету про Дон Жуана авторства

¹ Єжи Гот припустив, що Каспер Камінський доводився Яну-Непомуцену Камінському двоюрідним братом по батьковій лінії.

сучасників Мольєра та Т. Корнеля – Клода Дешан де Вільє [9], Дорімона [10] та Росімонда [11] цього імені теж немає. Відсутній слуга Педрілло й у найвідоміших італійських переробках комедії дель арте: у виконанні трупи Доменіко Б'янкочеллі слуга Дон Жуана називався Арлекін [12], у трупі Джачінто Анреа Чіконіні [22] та у збірнику сценаріїв графа Казамарчано, слугою Дон Жуана виступав ще один лацці – Поллічінелла [2, с. 270]. У п'єсі Карло Гольдоні “Дон Жуан Теноріо або Розпусник” (“Don Giovanni Tenorio o sia il Dissoluto”) персонаж слуги Дон Жуана взагалі відсутній [4, с. 86], тоді як інші слуги *non parlano*².

Зважаючи на те, що з 1772 року Львів був столицею коронної провінції – Королівства Галиції і Лодомерії, яка входила у склад Австрійської імперії, варто звернути свої пошуки автора п'єси “Дон Жуан” у напрямку австрійської драматургії.

У кінці XVIII – на початку XIX століття в Австрійській імперії були також “свої” п'єси про Дон Жуана. Першою з них стала “Дон Жуан, або Кам'яний гість” (“Don Juan, oder Der Steinerner Gast”) Бенедикта Домініка Антона Кремері, драматурга який наприкінці XVIII століття працював у місті Лінц, Верхня Австрія. П'єса написана 1787 року, в той час коли її автор боровся за втілення ідей Просвітництва у літературі і театрі. У віці вісімнадцяти років (1770) А. Кремері вступив у драматичну трупу театру міста Германштад (сучасне румунське місто Сібіу, Трансільванія). Через два роки він вже фігурує директором театру в найзахіднішому румунському місті, поблизу сербсько-угорського кордону, – місто Тімішоар, де опублікував свої перші драматичні твори [13, р. 34]. У 1787 році, в містечку Лінц, п'єсу “Дон Жуан, або Кам'яний гість” поставили у місцевому театрі. Цей сценічний твір А. Кремері зазнав великої популярності, адже згодом його ставили не лише в Австрії, а й на підлеглих імперії територіях: в Угорщині (Будапешт) та сусідній Чехії (Брно) [13, р. 35]. Однак у п'єсі А. Кремері “Дон Жуан, або Кам'яний гість” імена слуг – Сганарель та Раготен [13, с. 66].

На кінець XVIII століття припадає ще одна австрійська п'єса – анонімний твір у чотирьох актах “Дон Жуан”, іменованій “зальцбургською версією Дон Жуана” [13, р. 36]. Таке “прізвисько” п'єса отримала після постановки у Зальцбурзі 1811 року, адже автор збереженого в бібліотеці місцевого театру примірника, який належав суфлеру, – невідомий. На початку XIX століття віднайшов та відредагував “зальцбургського Дон Жуана” її майбутній постановник у 1811 році – Франц Кастнер, приписуючи авторство п'єси італійцю П'єтро Метастазіо, який з 1730 року і до смерті (1782) працював придворним поетом, драматургом та лібретистом у Відні. Зальцбургський зразок “Дон Жуана” Ф. Кастнера мав широку популярність у Відні в сезоні 1814–1815 року [13, р. 36]. Однак і цей твір не містить імені слуги Дон Жуана Педрілло.

Дон Педрілло присутній у поемі Джорджа Гордона Байрона “Дон Жуан”, однак відомий поет почав писати свій твір через чотири роки (1818–1923) після постави у Львові. Чому Д. Г. Байрон вирішив надати вірному слугі й наставникові Дон Жуана саме таке ім'я? Можливо, він перейняв Педрілло із добре відомого йому твору про Дон Жуана, який в той час йшов на сценах Європи. З квітня 1816 року Д. Г. Байрон покинув Англію і поселився у швейцарській Женеві, згодом у Венеції та Пізі. Саме у Венеції, у вересні 1818 року, була написана перша пісня з поеми “Дон Жуан”. З давніх-давен Венеція була театральною столицею Італії. В її багато чисельних

² Не розмовляють (італ.).

театрах, які часто називались іменами святих, Д. Г. Байрон міг побачити будь-яку італійську п'єсу про Дон Жуана, у якій фігурував Педрілло і впровадити це ім'я у свій твір.

Педрілло як персонаж слуги присутній у зінгшпілі В. А. Моцарта “Викрадення із Сералю”, прем'єра якої відбулася 16 липня 1782 року у Відні. У лібрето Готліба Стефані Педрілло виступає як винахідливий і вірний слуга молодого дворянина Бельмонте, який намагається вирвати з полону паші Селіма свою наречену Констанцу. Зінгшпіль – це швидше весела драматична п'єса під музику, ніж опера. Текст лібрето був написаний за популярною у той час п'єсою лейпцизького купця і літератора Крістофа Бретцнера “Викрадення із Сералю”. До 1790 року у Відні, окрім В. А. Моцарта, на цей сюжет написали зінгшпілі ще три композитори – Йоган Антон Андре, Август Карл Діттерсдорф та Юстін Генріх Кнехт. У всіх переробках присутній персонаж Педрілло, що вказує на популярність цього імені у європейській літературі в статусі слуги знатного господаря.

Ростислав Пилипчук пише, що в українських та російських довідниках п'єса “Дон Жуан” зі слугою по імені Педрілло відсутня [3, с. 26]. Проте, існує згадка, що у 60-х роках XIX століття у Полтаві гостювала мандрівна трупа Григорія Виходцева, у репертуарі якої була п'єса “Дон Жуан”, що йшла в російському перекладі й сам антрепренер виконував у ній роль Педрілло. У сцені перед появою статуї Командора Г. Виходцев говорив такі слова: “У Педрілло все згоріло. Дайте, панку, стаканчик запіканки” [1, с. 63]. Автор цієї згадки російський мемуарист Григорій Пальм, який проживав у 60-х роках XIX століття, у Полтаві, приписує виникнення імені Педрілло жахливому перекладу, який до непізнаності видозмінив п'єсу самого Мольєра [3, с. 26].

Можливо, що поставу 11 липня 1814 року було здійснено за текстом австрійського драматурга Антона Кремері, який йшов у викривленій переробці непрофесійного перекладача. Професійний переклад з п'єси А. Кремері поставлений вперше на Краківській сцені у 1817 році (“Don Juan, czyli Statua kamienna”) [21, р. 169]. Зробив його відомий польський діяч культури та освіти, театральний критик, перекладач Юзеф Липинський (Józef Lipiński). Проте не цьому зразку “Дон Жуана”, судилось стати популярним у тогочасних мандрівних польських театрах. У тому ж проміжку часу, текст А. Кремері опрацював відомий польський актор, згодом директор чималої кількості мандрівних та стаціонарних польських театрів, – Шимон Неджельський (1780–1836). Його переробка йшла на сцені у двох варіантах “Дон Жуан, або Кам'яний гість” або ж “Покараний лібертин” [15, с. 69] і мала чималу популярність серед польських, а згодом російських та українських театральних труп.

У театр Ш. Неджельський прийшов близько 1805 року [20, с.170]. У цей час австрійська влада дозволила один раз на тиждень давати в Кракові польські вистави у міському театрі, який 1801 року збудував антрепренер Яцек Ключевський. До 1809 року Ш. Неджельський працював у трупі Я. Ключевського в якості актора та режисера постанов [18, с. 179]. З 1810 року Ш. Неджельський все частіше обіймав посади директора та керівника як різноманітних мандрівних труп, так і стаціонарних театрів. Після закриття театру Я. Ключевського у квітні 1810 року, Ш. Неджельський взяв на себе керівництво трупою, що залишилася без стаціонарного приміщення і керівника, домовився про показ постанов у приватному домі В. Ріхтера на вул. Шевській і активно працював для налагодження театального життя Кракова [18, с. 179–180]. Поряд із Ш. Неджельським у той час працював Антоні Бенса – актор, який

розпочинав свою кар'єру у трупі Я.-Н. Камінського і до трупи якого він незабаром повернувся. Відомо напевне, що у Кракові переклад Ш. Неджельського відіграли 18 травня 1820 року [15, с. 69]. Чи належала відіграна у Кракові 15 березня 1813 року п'єса “Дон Жуан” перу А. Кремері в перекладі Ш. Неджельського, – невідомо, але на його користь свідчить той факт, що у той час саме він керував знову відновленим міським театром.

Близько 1820–1823 років Ш. Неджельський керував театром у місті Кам'янець (сьогодні місто Кам'янець-Подільський), який перейшов до Російської імперії після другого поділу Польщі. У Кам'янці справи директора йшли не дуже вдало: скрутне фінансове становище трупи ускладнювала хвороба самого Ш. Неджельського [14, с. 27–28], тож невдовзі польська трупа покинула це місто. Крихітні деталі із життя мандрівного актора дають нам підстави припускати: з міста Кам'янець сюжет про Дон Жуана у перекладі Ш. Неджельського міг помандрувати усією театральною Україною, де він був перекладений на російську, а згодом і українську мову. У середині XIX століття його переклад продовжували виставляти різноманітні мандрівні польські трупи у містах Радом (1827), Лукув (1828), Краснистав (1832) [15, с. 69].

Варто зазначити, що В. Богуславський, Ю. Липинський, Ш. Неджельський були не єдиними авторами, що перекладали та переробляли сюжет про Дон Жуана на початку XIX століття для постанов на тогочасній польсько мовній сцені. Насправді ж, ці імена – лише вершина айсберга, відома нам сьогодні. Існує цілий шлейф постанов невстановлених імен авторів, які по-своєму тлумачили п'єси чи то А. Кремері, чи то Мольєра, чи то ще якогось автора, окреслюючи їх здебільшого як комедії або кротохвилі. Усі вони нестримним потоком вливались у різні мандрівні театри, пристосовувалися до мовних традицій окремих регіонів, їх переробляли під акторську манеру гри і постановчі можливості трупи. Так з'являлися переробки з переробок, походження яких ніхто не знав і не хотів знати.

Не дивно, що більшість істориків українського чи польського театру початку XIX століття часто не згадують автора, поставленої у тому чи іншому місті п'єси на сюжет про Дон Жуана. Ймовірно, самі постановники не знали, якому авторові чи хоча б перекладачеві належить ця переробка. Краківські постанови “Дон Жуана”, починаючи від показу 15 березня 1813 року [8, с. 287] і закінчуючи 1838 роком [15, с. 69], а також близькі їм у часі львівські постанови, що йшли протягом 1814–1822 років, залишають нам, здебільшого, можливість лише припускати імена авторів та перекладачів. Кароль Естрайхер, згадуючи про “Дон Жуана” в театрі Я.-Н. Камінського у третьому томі своєї праці з історії театру в Польщі, жодного разу не вказує на ім'я автора п'єси. Не згадує його В. Богуславський у своїх пізніших спогадах і Станіслав Шнюр-Пепловскі у історії польського театру у Львові.

Схожа ситуація, відбувалася по всій етнічній території України. “Дон Жуан”, якого 16 серпня 1816 року ставили в харківському театрі, мало нагадував М. С. Щепкіну п'єсу Мольєра. Влітку 1835 року, у Чернігові, мандрівна польсько-російська трупа Онуфрія Мокжецького показала велику трагікомедію в п'яти діях “Дон Жуан, Гранд Іспанський, покараний вільнодумець, або Трапеза духів на кладовищі” [3, с. 26], не завдаючи собі клопоту вказати на програмці ім'я автора.

У контексті усіх загадок хто, коли, як і у якому перекладі ставив п'єсу на сюжет про Дон Жуана у Львові 1814 року, відомо стає лише одне – вже з початку XIX століття Дон Жуан був добре відомим сюжетом для більшості театральних труп,

які курсували Австро-Угорською та Російською імперіями. Досить складно сказати, коли сюжет почав набувати такої популярності, адже навіть ранні відомості про постави “Дон Жуана” вказують на те, що цей матеріал давно знайомий глядачеві. П’єса мала статус постійно присутнього у репертуарі “шлягера”. Але якою була її презентація?

Більшість заявлених сценічних презентацій п’єси про Дон Жуана початку ХІХ століття вказували на її жанр як на комедію, трагікомедію або кротохвилю. Комедією свій твір назвав Мольєр та автор його переробки Тома Корнель. Трагікомедія як жанр п’єси про Дон Жуана також була відома у Європі – Дорімон, французький автор, сучасник Т. Корнеля, подав свій твір “Камінний гість, або Злочинний син” як трагікомедію із повчальним змістом. Натомість жанр кротохвиля був властивий лише територіям, що належали колись Речі Посполитій, але польські перекладачі постійно називали кротофілями й комедійні твори іноземних авторів³. Часто перекладачі навіть не вказували автора з якого зроблено переклад⁴. Свою популярність цей жанр зберігав упродовж ХІХ століття і розглядали його як веселий сценічний твір, покликаний розважати публіку. Глумачний словник польської мови ХVІ століття вказує на широке коло вживання слова “кротохвиля”. Здебільшого його використовували як позначення комічних “над побутових” ситуацій, в яких рамки дозволеного ширші, ніж у звичайній комедії, завдяки більш поблажливому ставленні суспільства до таких ситуацій [26, с. 261–264].

Кротофіля ХІХ століття містила здебільшого багато жартів, фіглів та комічних пісень, а через простий і часто неглибокий зміст, вона легко проходила сувору австрійську цензуру. Найімовірніше, саме наявність цензури у краї і спровокувала навалу кротофіль у театр. З давніх часів у німецькомовному середовищі побутовало своє, подібне до “кротохвилі” визначення веселої комедії, – *lustspiel*, що в перекладі з німецької означає “смішна гра”. Готгольд Лессінг у своїй праці “*Briefe, die neueste Literatur betreffend*” (“Листи про нову літературу”, 1758) писав, що “наші люстшпілі сповнені переодягання, чаклунства, дотепних бійок та смішних ідей”. У жанрі *lustspiel* писало свого часу чимало відомих німецькомовних письменників і драматургів, серед яких сам Г. Е. Лессінг, романтик Генріх фон Кляйст та популярний у ХІХ столітті Август фон Коцебу. У люстшпілі головний герой виступає як “*lustige Figur*” – смішний, потішний, відмінний від інших персонаж, повсякденне життя якого сповнене гротескних ситуацій [17, с. 98–99]. Цей герой – неблагородний, неблагонадійний, однак, саме він стає основною “родзинкою” п’єси. У контексті постав про Дон Жуана, здійснюваних на території Галичини та усіх етнічних землях України у першій половині ХІХ століття, такі характеристики “люстшпіля” та “кротохвилі” переважно надавали статус “першої зірки сцени” слугі Дон Жуана – Педрілло. Підтвердженням цьому є рецензія невідомого автора на львівську постанову “Дон Жуан” 31 січня 1819 року в одному з найперших періодичних журнальних видань на Галичині “*Pamiętnik Lwowski*”: “Знайомий зміст [Дон Жуана – *H. T.*], оброблюваний часто у різноманітних формах, сьогодні був показаний як кротохвиля, уся комічність якої залежала на Педрілло [...]” [24, с. 164]. К. Естрайхер називав ту ж постанову “Дон Жуан”, що йшла на сцені 1819 року

³ Наприклад комедія Леопольда Фельдмана “Троє кандидатів, а який найдурніший?”, яку 15 січня 1859 року грали у Відні, при перекладі на польську мову отримала жанр кротофілі.

⁴ Наприклад на титульній сторінці кротофілі “Мер шинкар”, виставленої у Кракові 1831 року, зазначено лише, що п’єсу перекладено з французької і перероблено на віршований твір.

у львівській трупі Я.-Н. Камінського, то кротофілею, то комедією [6, с. 117], не надаючи особливої уваги можливій різниці поміж жанрами. Популярність ролі слуги могла полягати у тому, що зіграти Педрілло, мабуть, було простіше. Педрілло у А. Кремері – це слуга, який походить з народу, знає його звичаї, говорить рідним глядачеві діалектом, а ще – він комічна фігура у цій п'єсі. Одним словом, це – тип, добре знайомий і глядачеві і самим акторам. Роль Педрілло зазвичай віддавали першим комікам у трупі. У театрі Я. Камінського, в часі його побутування у Львові, цього персонажа виконували Щ. Стажевський та М. Сосновський, згодом, з 1822 року, на заміну їм виходив провінційний актор Вішневський [ім'я актора не встановлено – *Н. Т.*], Педрілло якого не сподобався публіці [6, с. 155]. Актор Щ. Стажевський з успіхом виконував у трупі Я.-Н. Камінського ролі слуг, євнухів та придворних. Менше успіху він мав у ролях, які вимагали драматичної гри. Наприклад, у “Ромео та Джульєтті” В. Шекспіра його Ромео не володів достатньою кількістю експресії та сили почуття [27, с. 70]. Окрім цього, Щ. Стажевський займався режисурою у театрі та перекладав іншомовні п'єси на польську мову, серед яких, цілком імовірно, міг бути і “Дон Жуан”. Не менш смішним у ролі Педрілло був у 1818 році М. Сосновський, якому преса, однак, закидала одноманітність гри у всіх комічних ролях, які він на той час виконував. “Завжди той самий, чи то Педрілло, чи Терефере, чи веселий валет, – завжди один крій. Але ж для того, щоб змінити цю одноманітність на світі існує стільки живих прикладів!” [24, с. 165].

Поряд із кротохвилями та комедіями постави п'єс про Дон Жуана часто визначали у театрі як трагікомедії. Специфіка цього жанру полягає у присутності абсурдних гіперболізованих ситуацій, у відмові від абсолютних моральних характеристик героїв, непевність у духовних цінностях суспільства. Ці характеристики трагікомедії перегукуються зі сценічними інтерпретаціями про Дон Жуана, які ставили місце на етнічних територіях України на початку XIX століття. Увійти в потік веселих видовищних постанов зі спецефектами, нові переклади про Дон Жуана могли саме через твір А. Кремері, який охарактеризував свою п'єсу “Дон Жуан, або Кам'яний гість” як чарівну трагікомедію зі співами. Практично це – *lustspiel*, який, цілком можливо, міг ментально бути перекладеним польськими, а згодом російськими та українськими перекладачами, у кротохвилю.

Формуванням жанрової стилістики перекладів та сценічних переробок творів про Дон Жуана у напрямі комедії, трагікомедії та кротохвилі, театральний процес Галичини витворив свою особливу форму рецепції цього твору. Дослідники історії польського театру кінця XVIII – початку XIX століття доволі детально описують щорічні найяскравіші прем'єри у театральних трупах, але п'єси про “Дон Жуана” в цьому контексті не згадують, відносячи їх лише іноді до “ліпших” творів на сцені [6, с. 270]. Однак п'єси і переробки про севільського спокусника були, і їх активно перекладали на театральні мови різних за національністю мандрівних та стаціонарних труп. Важливо, що “Дон Жуан” постійно перебував у репертуарі багатьох труп, а значить він був цікавий і потрібний глядачеві.

З 1814 року і до середини XIX століття постави “Дон Жуана” на Галичині, зокрема у Львові, найчастіше характеризують як “твір, що давно вже тут відомий” [6, с. 117] або як “знайомий об'єкт” [24, с. 164]. Детальніші відомості про сценічне, музичне рішення чи акторське виконання ролей у п'єсі про “Дон Жуана” відсутні у пресі майже до кінця XIX століття. Винятком серед джерельного матеріалу є мемуари Щепкіна М. С. в яких він розлого описував свої враження від останньої

сцени харківського “Дон Жуана” у трупі О. Калиновського та І. Штейна, якого він побачив у перший день приїзду (15 серпня 1816 року) до Харкова на запрошення актора Б. Барсова. Однак і тут не знаходимо жодних відомостей про акторське виконання головних ролей у постанові.

Ролі Дон Жуана зазвичай виконували провідні актори у трупі, амплуа яких коливалось у межах від трагічних героїв до героїв-коханців. У Львові, 11 липня 1814 року, у трупі Я. Камінського роль у постанові “Дон Жуан”, цілком імовірно, виконував Антоні Бенса – провідний актор театру, “перший амант сцени у Львові” [7, с. 82]. Походив актор з багатой сполонізованої італійської міщанської родини та отримав добру освіту [7, с. 80], що допомагало йому у виконанні персонажів знатного походження. Уперше А. Бенса вийшов на сцену у Кракові і швидко здобув собі ім'я кращого аманта у трупі. У 1809–1812 роки А. Бенса тісно співпрацював на краківській сцені разом з актором Ш. Неджельським. Змінюючи один одного на посаді директора, вони разом керували польським театром у Кракові, складаючи конкуренцію австрійській сцені. Після 1812 і до 1817 року мало відомо про життя А. Бензи, однак, у театральній хроніці Львова 1819 року, невідомий рецензент вказував його як виконавця ролі Дон Жуана. “Пан А. Бенса (Дон Жуан) грав недбало – це вада, яку, на шкоду постанові, часто доводиться закидати цьому актору” [24, с. 165]. Така недбалість могла бути зумовлена першорядним становищем актора в театрі, якому не варто було перейматися за свою подальшу долю на сцені або ж “недбалість” могла виникнути внаслідок поверхневого розуміння ролі. Роль Дон Жуана – не типова, у якій спрощеній чи викривленій переробці вона б не йшла. Це не просто чоловік, що зводить з розуму жінок і чинить свавілья до моральних законів суспільства. Як бачимо із афіш та назв п'єс про Дон Жуана, на етнічній території України ХІХ століття, “відмінність” та “асоціальність” Дон Жуана як персонажа зберігається. Дон Жуан – це тип, але він єдиний такий у своєму роді. “Покараний лібертин” [15, с. 69], “Дон Жуан або Кам'яна статуя” [21, с. 169], “Дон Жуан, Гранд Іспанський, покараний вільнодумець, або Трапеза духів на кладовищі” [3, с. 26] – усі назви свідчать про те, що антрепренери прагнули щонайбільше наголосити на унікальності головного героя постанови, аби привабити до театру якнайбільше зацікавлених глядачів. У той час як актори – виконавці головних ролей, навпаки, зводили свої ролі до типових, спрощуючи завдання собі та публіці, якій, імовірно, було значно легше асоціювати героя із типом коханця, грішника чи переступника. Якщо з роллю Педрілло типізація героя спрацьовувала на користь актора, то з Дон Жуаном все могло здаватися “недбалим” і “недопрацьованим”.

Жіночі персонажі п'єс про “Дон Жуана” у переробках І половини ХІХ століття становлять маловідомий другий план. У переліку ролей відомих нам актрис польсько-російських труп, що курсували етнічними землями України, провідні жіночі персонажі Донни Анни чи Донни Ельвіри відсутні. Таке пасивне прочитання тогочасним театром жіночих персонажів на противагу активізації персонажа Педрілло (Лепорелло, Сганареля), можливо, свідчить про те, що в ХІХ столітті у драматичному театрі на теренах України зникає пильна увага до методів спокушання Дон Жуаном жінок різного походження. Слава героя немов випереджає його самого і, виводячи легенду на сцені у переробці, актори, скоріш за все, не вникали в етичні питання Донжуанства, а висували йому наперед визначений вирок за переступництво, богохульство й обман. У п'єсі А. Кремері, яка, ймовірно, стала одним із базових джерел для переробок у театрі Галичини та найближчих до неї територій, чимало

походеньок Дон Жуана розкрито за принципом дієгезису – про них говорить його вірний слуга – Сганарель. Наприклад, у першому акті саме зустріч слуг Дон Жуана та Донни Ельвіри, що приїхала в пошуках свого чоловіка до Сицилії, формує зав'язку дії: Сганарель метафорично натякає Гусману, що Дон Жуан приїхав сюди в пошуках “свіжої їжі” [13, с. 69], а Гусман своєю чергою, загострює хід дії, розповідаючи, що бідна Донна Анна була викрадена з монастиря цим негідником та зваблена його щирими клятвами, сльозами та зізнаннями у вічній вірності, і тепер їй та її чесній сім'ї, що немало важливо для тогочасних устроїв, просто нікуди буде подіти очі з сорому, якщо Дон Жуан дійсно виявиться клятвопорушником. Усі сцени зустрічі Дон Жуана зі служницею Франческою та селянкою Шарлоттою дуже короткі і розкритися цим жіночим персонажам архітектоніка п'єси не дозволяє. Однак персонаж Донни Анни доволі дієвий – вона приймає рішення відшукати свого чоловіка і довідатися правду про нього. У передостанній сцені Донна Анна приводить у дім Дон Жуана Дона Люїса – батька Дон Жуана. Саме те, що Дон Жуан зухвало заколює на очах Сганареля та Донни Анни свого рідного батька є родзинкою цього твору і постав, здійснених за ним.

Витворення “наперед відомого” уявлення про Дон Жуана посприяло повільному закріпленню сценічного матеріалу. Про спрощення та штампування п'єс “Дон Жуан” на польсько-російсько-українській сцені свідчить спогад невідомого антрепренера польського мандрівного театру. У 1832 році “коли стало бракувати п'єс на одну-дві жіночі ролі, я написав з пам'яті “Дон Жуана” Неджелського [...]” [15, с. 70]. У більшості драматичних творів про Дон Жуана присутні більше ніж дві жінки. Навіть у п'єсі А. Кремері їх три: Донна Ельвіра – дружина Дон Жуана, Шарлотта – донька селянина Пауло та служниця Франческа, до якої Дон Жуан залицяється за спиною Донни Ельвіри. Імовірно, в перекладі Ш. Неджелського кількість жіночих ролей скоротили. А те, що в одній із мандрівних труп “Дон Жуан” мав постановку “з пам'яті” лише підтверджує факт складних видозмін і перетворень, що могли відбуватись з іменами та характерами п'єси впродовж першої половини ХІХ століття.

Список використаної літератури

1. Антонович Д. Триста років українського театру. 1619–1999 / Д. Антонович; передмова Б. Козак. – Львів : Вид-во ЛНУ ім. І. Франка, 2001. – 272 с.
2. Дживелегов А. К. Итальянская народная комедия. Comedia dell'arte. – М., 1962. – 288 с.
3. Пилипчук Р. Ранні театральні зацікавлення Івана Франка // Вісник Львівського університету. Серія мистецтвознавство. – Вип. 6. – Львів, 2006. — С. 3–39.
4. Goldoni C. Le Comedie / C. Goldoni. – Bologna : Per Girolamo Corciolani, 1754. – 353 p.
5. Corneille T. Le festin de Pierre: comédie en cinq actes et en vers / T. Corneille. – Paris: Chez la Veuve Duchesne, 1774. – 107 p.
6. Estreicher K. Teatra w Polsce. Т. III. / К. Estreicher – Kraków, 1879. – 480 s.
7. Intelingecja polska XIX–XX wieku: Т. 5. – Warszawa : Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1987. – 297 s.
8. Jabłoński Z. Dzieje teatru w Krakowie w latach 1781–1830 / Z. Jabłoński. – Kraków : Wydawnictwo Literackie, 1980. – 563 s.

9. http://moliere.paris-sorbonne.fr/base.php?Le_Festin_de_pierre_de_Villiers
10. http://moliere.paris-sorbonne.fr/base.php?Le_Festin_de_pierre_de_Dorimond
11. http://moliere.paris-sorbonne.fr/base.php?Le_Nouveau_Festin_de_pierre.
12. <http://www.don-juan.net/francais/france/lf17synopsis1set.htm>.
13. *Kaiser Ch.* Don Juan – Spiele der Wanderbuhne / Ch. Kaiser. – Graz : Karl-Franzens-Universität Graz, 2005. – 235 s.
14. *Kowalewska D.* Poeta wśród “zdarzeń prawdziwych”: puścizna prozatorska Stanisława Doliwy Starzyńskiego. – Toruń : Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2001. – 264 s.
15. *Kuligowska-Korzeniewska A.* Trudne początki : teatr Łódzki w latach 1844–1863. – Wrocław : Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1976. – 130 s.
16. *Lasocka B.* Teatr lwowski w latach 1800–1842. – Warszawa, 1967. – 417 s.
17. *Lessing G. E.* Briefe, die neueste Litteratur betreffend / G. E. Lessing, M. Mendelssohn – Berlin : Nicolai, 1767. – 412 s.
18. *Maciejewski J.* Literatura pozytywizmu i Młodej Polski: hasła osobowe: T.–Z. / J. Maciejewski, W. Albrecht. – Warszawa : Państwowy instytut wydawniczy, 1966. – 530 s.
19. *Marel H.* Dom Juan / H. Marel . – Paris: Univers des lettres, 1972. – 127 p.
20. *Mączyński J.* Pamiętka z Krakowa : Opis tego miasta i jego okolic. Z rycinami i planami. – T. III. – Kraków : Drukarnia Józefa Czecha, 1845. – 316 s.
21. *Michalik J.* Dramat Obcy w Polsce 1765–1965. Przemiery. Druki. Egzemplarze. L-Z / J. Michalik; Red. St. Hałabuda. – Kraków : Księgarnia Akademicka, 2004. – 434 s.
22. *Miszalska J.* Historia teatru i dramatu włoskiego. Tom I. Od XIII do XVIII wieku / J. Miszalska, M. Surma-Gawłowska. – Kraków : Universitas, 2008. – 537 s.
23. *Molière J. B.* Le Festin de Pierre, comedie. Par, edition nouvelle & toute differente de celle qui a paru jusqu'à present. – Amsterdam, 1683. – 97 p.
24. Pamiętnik Lwowski. – Lwów : Nakładem Karola Wilda w drukarni Józefa Sznajdera, 1819. – 489 s.
25. *Raszewski Z.* Krótka historia teatru polskiego / Z. Raszewski. – Warszawa, 1977. – 278 s.
26. Słownik polszczyzny XVI wieku. T. XI. – Wrocław, 1978. – 352 s.
27. *Schnür-Peplowski S.* Teatr Polski we Lwowie : (1780–1881) / S. Schnür-Peplowski. – Lwów, 1889. – S. 70.

Стаття надійшла до редколегії 12.04.2013

Прийнята до друку 27.05.2013

**LEGEND OF DON GIOVANNI IN THE THEATER OF GALICIA AT THE
EARLY XIX CENTURY****Nadiya TERESHCHUK**

*Department of theatre science and actor mastery,
Ivan Franko National University of L'viv,
18, Valova-str., L'viv, Ukraine, 79000
tel.: 8 032 296 41 97, e-mail: kafteatr@franko.lviv.ua*

The article examines the history of the legend of Don Juan at the scenes of Galicia during the first decades of the nineteenth century in the context of Eastern European theater process.

Key words: Don Juan, Pedrillo, Y.-N. Kaminsky, S. Nyedzhyelskyu, Moliere, T. Corneille, A. Cremeri.

**ЛЕГЕНДА О ДОН ЖУАНЕ В ТЕАТРАХ ГАЛИЧИНЫ
В НАЧАЛЕ XIX ВЕКА****Надежда ТЕРЕЩУК**

*Кафедра театроведения и актерского мастерства,
Львовский национальный университет имени Ивана Франко,
ул. Валовая, 18, Львов, Украина, 79000
тел.: (032) 296 41 97, e-mail: kafteatr@franko.lviv.ua*

Исследована история развития легенды о Дон Жуане на сценах Галичины в течение первых десятилетий XIX века в контексте восточноевропейского театрального процесса.

Ключевые слова: Дон Жуан, Педрилло, Я.-Н. Каминский, Ш. Неджельський, Мольер, Т. Корнель, А. Кремери.